

Vladimír Blažek

Od „rasy“ k etnocentrismu a zpět (Esej o souvislostech „rasové“ problematiky)

*From "Race" to Ethnocentrism and Back
(An Essay on the Issues Surrounding "Race")*

Abstract:

Whereas the concept of race held an important place in history as a means by which to describe human variability or, more precisely, human populations, it no longer holds water within the frame of contemporary understanding. The variability of human populations evolved in a complicated manner in connection with migration to the most varied of ecological environments and climates. Random population-genetic mechanisms in small population groups have also played a major role. Despite considerable morphological and adaptational differences, humankind can be defined as rather genetically homogenous.

The majority of people perceive the differences within a population as "racial" not by virtue of tradition alone, but also intuitively; the ability to discern "racial" differences can be explained as a result of the development of face-recognition abilities during early ontogenesis. The newborn quickly learns to distinguish the faces of close ones and acquaintances (starting with his mother's) from the crowd according to an innate schema. This creates a basis for trusting or distrusting others. These mechanisms of face recognition continue to guide us as adults, leading us to feel high or low levels of trust. One of these mechanisms is the population (or "the racial") distinction with the effect of the so-called other-race-effect.

Greater trust brought about by similarity/familiarity (and the possible genetic kinship it implies) leads to collaboration and cooperation among individuals. By contrast, lesser similarity can lead to avoiding cooperation. Associated with this is on the one hand

the human tendency towards xenophobia and on the other hand the tendency to form distinct groups. This along with other aspects (speech, body decoration, etc.) could probably contribute to ethnogenesis, at least in traditional societies. Self-definition by means of contrast with other ethnicities could further draw attention to physical differences and could consequently support the idea that "racial" differences exist, or even justify xenophobia.

'Racialisation' can thus be understood as a social construct, conditioned by the need to define the divide between groups in terms of differences. It is therefore, to a certain extent, possible to consider it not only psychologically, but also historically (developmentally), natural.

Key words: concept of race, ethnocentrism, altruism, xenophobia, evolution

Klíčová slova: rasový koncept, etnocentrismus, altruismus, xenofobie, evoluce

Úvodem

Tento příspěvek si klade za cíl dát do souvislosti problematiku „ras“ – resp. „rasovosti“, jak na ni nahlíží současná biologická antropologie – s poznatky evoluční psychologie, které se zaměřují na porozumění role altruistického chování člověka v evoluci. Toto altruistické chování je nakonec vázáno na omezenou skupinu lidí, což vyžaduje vymezit atributy, na jejichž základě jsou rozlišováni ti, kteří jsou „hodni“ pomoci a spolupráce, od těch, kteří toho „hodni“ nejsou. Vnější morfologické znaky včetně pigmentace mohou být oněmi rysy, o které se takováto diferenciací může poměrně snadno opírat.

Vzhledem k tomu, že se ve svém konečném důsledku jedná v tomto článku o pojetí interdisciplinární, jsou v jeho první části shrnuty argumenty, které vysvětlují, proč nelze hovořit o „rasách“ jako biologických entitách, ačkoliv mezipopulační rozdíly – a mnohdy velmi zřejmé a zjevné – existují (autor si zde tedy neklade za cíl toto dokazovat, ale jen uvést). V závěrečné části pak bude poukázáno na to, jak lze z evolučního hlediska vysvětlit přeceňování těchto rozdílů s důsledkem udržování představ o „rasovosti“ a utváření xenofobních postojů. Tato problematika má přesah do společenských jevů, jako je rasismus, ale tomu již zde pozornost věnována není.

Rasová problematika včera a dnes

Vytváření rasového konceptu má komplexnější historické souvislosti a sahá minimálně do 17. století, kdy byly vytvořeny první pokusy o klasifikaci lidských skupin. Klasifikační (resp. typologický) přístup pak dominoval s rozvojem přírodních věd v 18. století. Pro přírodní vědy je nejvýznamnějším reprezentantem potřeby uspořádat přírodniny do systému a zařadit jednotlivosti do kategorií Carl Linné. Svoje nejnámější dílo „*Systema naturae*“ několikrát obměňoval a vlastně nikdy úplně nedokončil. Carl Linné sice jednoznačně zařadil člověka do řádu *Primates*, ale s vnitřním rozdělením rodu *Homo* měl

problémy, což se projevilo v jednotlivých vydáních nejednotnou klasifikací. V jedné z nich se opírá o tehdy již tradované rozdělení lidstva nejčastěji do 4 základních ras.

Jak je známo, první fundovanější studii, která se opírala o studium lebek z různých populací a dala tak vědecký základ hodnocení variability člověka, byla práce J. F. Blumenbacha „*De generis humani varietate natura*“. J. F. Blumenbach tím vymezil i počátek svébytného antropologického bádání, současně založil také „vědeckost“ rasové teorie. Termín „rasa“ začal být pravidelně používán o něco později, a to na základě překladu a interpretace původního Blumenbachova termínu variety. Je nutné konstatovat, že rasová teorie byla ve své době přínosná, protože nabídla studiu člověka objektivní nástroj; další přístupy a možnosti se měly teprve zrodit. Jinou záležitostí je, že od počátku bylo koncipování rasové teorie spojeno s hodnotícími stanovisky, se směřováním biologických znaků různého charakteru, zaměřováním biologických a duševních charakteristik a potažmo s počátky i rasistického uvažování. To vše odpovídalo dobovému uvažování a názorovým střetům v tehdejších evropském intelektuálním myšlení. Navíc předpoklady pro „rasové“ chápání lidské různorodosti měly své kořeny v dosavadním historickém a společensko-politickém vývoji (např. BUDIL, 2005).

Další vývoj rasové teorie jako čistě biologické „disciplíny“ je spojen s hledáním vhodných znaků a postupů pro třídění lidských populací a popis variability člověka (blíže viz BUDIL, BLAŽEK a SLÁDEK, 2005). Nové impulzy lze nalézt v populačním přístupu, který v druhé polovině 20. století začal v antropologickém myšlení vytlačovat přístup typologický. Nejvýznamnějším představitelem byl S. L. Washburn z USA (WASHBURN, 1963). Souběžně a v návaznosti na tuto změnu klasifikačního paradigmatu se prudce začala rozvíjet genetika. Výsledkem je jednoznačně dominující názor, že „rasy“ v původním smyslu slova, tj. jako více méně odhraničené skupiny lidí s odděleným původem a s odlišnými znaky, neexistují. Nevymezitelnost a nedefinovatelnost „ras“ však nevylučuje existenci rozdílů mezi populacemi.

Tak zvané „rasy“ byly definovány především na základě adaptivních znaků (pigmentace kůže, tělesná velikost, tvar nosu, rtů, očí atd. – viz např. SLÁDEK, 2005), které však vytvářejí kontinua v závislosti na životních podmínkách (BAMSHAD a kol., 2004). Jednotlivé kombinace těchto znaků nedávají oporu pro jednoznačnou klasifikaci a také nic nevypovídají o genetické příbuznosti. Proto také vznikalo nepřehledné množství klasifikačních systémů lidských skupin (POSPÍŠIL, 2005).

Hodnocení variability podle molekulárních a genetických markerů dokazuje, že převážný podíl na variabilitě mají individuální rozdíly, jinak řečeno variabilita v jakékoli populaci převyšuje výrazně mezipopulační variabilitu (LEWONTIN, 1972). Genetika navíc doložila, že větvení stromu postupného oddělování lidských populací (při odmyšlení a odstínění míšení) vytváří složitější obraz. V subsaharské Africe jsou jednotlivé populace, dříve jednotně chápány jako tzv. negroidní „rasa“, od sebe geneticky vzdálenější a různorodější než např. všichni ostatní lidé – dříve tzv. europoidní a mongoloidní „rasa“ (např. JORDE a WOODING, 2004).

Variabilita lidských populací

Jak již bylo řečeno, mezi populacemi (tady pomeňme možnost různého pojetí termínu populace) existují mnohdy velmi výrazné a nápadné morfologické a skopické rozdíly. Abychom se mohli nějak vyrovnat s odmítnutím zažitě představy „ras“, je nutné tuto různorodost nějak vysvětlit. Evoluce člověka nabízí mechanismy, o které se lze opřít. V prvé řadě si je třeba uvědomit, že výchozí populace anatomicky moderního člověka (*Homo sapiens*) a tedy všech současných lidí nebyla příliš početná, neboť prošla určitou krizí vlivem nepříznivých životních podmínek. Řádově se jednalo o „přežití“ několika málo desetitisíc lidí ve východní Africe. Z toho vyplývá relativní homogenita na našem počátku (HAWKS a kol., 2000). Tento jev je nazýván „efekt hrdla láhve“ (bottle neck effect) a je všeobecně akceptován (MANICA a kol., 2007) včetně od něho se odvíjejícího odhadování stáří konkrétních mutací, které nám vypovídají o následném dělení a migracích lidských populací. Pokud bychom chtěli uvažovat o existenci „ras“ jako entit, museli bychom tak činit pouze v rámci tohoto vývoje.

Výchozí východoafrické populace současných lidí zřejmě uspěly mimo jiné díky potravnímu oportunismu a vysoké kulturní adaptabilitě pro získávání potravy včetně používání industrie. Současně je nutné předpokládat vysokou sociální soudružnost a kooperaci, různé formy altruismu od příbuzenského po reciproční a vytváření sociálních sítí na základě vzájemně výhodných kontaktů. Na druhou stranu byla výhodná diverzita do menších skupin, která umožňovala rozptýlení do nových oblastí. To bylo zřejmě pro anatomicky moderního člověka (*Homo sapiens*) velmi charakteristické a bylo spojeno s poměrně brzkou migrací po celé Africe (CAMPBELL a TISHKOFF, 2010) a pak následně podél jižní Asie do Austrálie, dále do celé Asie a do Evropy a později do Ameriky a konečně i do Oceánie, což je v souhrnu označováno jako migrace Out of Africa (TATTERSALL, 2009). Rozptýlení do nových ekologických prostředí a nik a do klimatických pásem probíhal tedy spíše v menších populačních jednotkách. Z toho vyplývá možnost uplatnění náhodných jevů, jako je genetický drift a efekt zakladatele, kdy u menších populací může dojít k výrazné změně frekvence alel genu během desítek až maximálně stovek generací. Osídlení různých biotopů vedlo souběžně k odlišným selekčním tlakům (ELTON, 2008). K rychlým změnám mohlo docházet u izolátů, např. ostrovních. Zde se také mohl projevit vliv inbreedingu (příbuzenského křížení).

Adaptace probíhaly na úrovni jak biologických znaků, tak v rovině kulturních artefaktů, způsobu chování apod. Biologickou adaptaci lze dobře dokumentovat u pigmentace, která je směrem k rovníku vždy vyšší, a to i u Indiánů v rovníkové Americe, jejichž předci přitom přešli do Ameriky severní cestou a zřejmě depigmentovaní (alespoň částečně). Jiné adaptace se dotýkají tělesné stavby: malá gracilní postava je vhodná pro pohyb v členitém pralese (MIGLIANO a kol., 2007), soudkovitá nižší postava je výhodná v chladném prostředí (MILAN, 1980). Obdobně další biologické adaptace vznikly na vysokohorské podmínky nebo prostředí stepí.

Další etapou utváření variability člověka jsou migrace spojené s míšením populací, podobně měly později při hustším osídlení vliv epidemie. Celkově tak vzniká obraz velmi vysoké různorodosti, která je vzhledem k určitým podmínkám někdy spojená s odhřaničením (diskontinuitou) mezi populacemi, jindy je zcela kontinuální pro jednotlivé znaky, ale částečně diskontinuitní pro jejich kombinace. Při přenosu určité populace do vzdálenějších oblastí (např. otroků ze západní Afriky do Ameriky) je pak odlišnost vysoce zjevná a nepopíratelná (BAMSHAD a kol., 2003).

Přístupů, jak popsat celkovou variabilitu člověka, lze nalézt v antropologické literatuře několik. Jedná se o použití klastrové analýzy či jiných podobných multivariačních metod, dále o klinální analýzu a kladistický přístup. U všech nakonec selhala možnost uvažovat o entičnosti „ras“.

Z mnohých např. Cavalli-Sforza se spolupracovníky (CAVALLI-SFORZA a kol., 1994) chápali „rasy“ jako arbitrární jednotky. Využívali klastrovou analýzu jako nástroj odhadu příbuznosti populací a na tomto základě jejich diferenciaci a migrace s tím, že interpretace ve smyslu vymezení skutečných „ras“ není reálná. Pro popis populací nejsou vhodné jednotlivé geny, ale je potřeba studovat všechny alely a jejich frekvence. Na nutnou souvislost mezi „klastrovými“ skupinami s velkými geografickými oblastmi ukázali Rosenberg a kolektiv (ROSENBERG a kol., 2005); tyto výsledky však nelze brát jako doklad existence „biologických ras“, ale naopak jako důsledek postupné diferenciaci při expanzi. K použití klastrové analýzy se vyjádřili i Serre a Pääbo (SERRE a PÄÄBO, 2004), kteří tvrdí, že geografické rozptýlení frekvencí alel napříč populacemi vede k popisu klastrů, ale tím není řečeno, že vyjadřují odlišné populace. Barbuji (BARBUJANI, 2005) sice v principu neodmítá koncepci „ras“ ve smyslu entit, ale poukazuje na to, že praktický význam by měl popis „ras“, pokud by byly dostatečně takové skupiny odlišeny („geneticky diferencované populace“), což je v rozporu s dostupnými daty o genetické struktuře populací. Navíc upozorňuje, že výsledky i nových studií využívajících klastrovou analýzu nevedou ke shodným výsledkům.

Andreasen (ANDREASEN, 2004) se domnívá, že snahy o popis variability pomocí klastrové analýzy nemohou být úspěšné, ale že je nutné vytvořit „rasové“-kladistickou koncepci. Kladogramy na základě různých genetických markerů (zvl. podle mitochondriální DNA a podle polymorfismů na Y chromozomech), vyjadřujících postupné genealogické členění populací a jejich příbuznost, nenabízejí možnost hovořit o „rasách“ jako o ucelených entických velkých populacích – jak bylo uvedeno výše na příkladu práce Jordeho a Woodinga (JORDE a WOODING, 2004),

Dalším přístupem byla klinální analýza, která vlastně hledala částečné diskontinuity v rozšíření variant studovaného znaku, které se měly projevovat hustším uspořádáním izochar pro určité frekvence nebo hodnoty, resp. gradientem měřitelných veličin (HUXLEY, 1938; BRACE, 1964). Jinak řečeno předpoklad odlišnosti „ras“ coby entit vedl k předpokladu diskretnosti výskytu určitých znaků, které pak měly být pro jednu či

druhou populaci charakteristické. Jednak nikde nebyla zjištěna dostatečná diskontinuita, jednak ani tímto způsobem nebylo při použití různých markerů možné docílit alespoň obdobných výsledků pro stanovení či vymezení odlišitelných populací – „ras“ (kontinuum jde napříč „rasami“), což je výstižně vysvětleno ve studii Sládka (SLÁDEK, 2005)

Vnímání rozdílů podle obličeje

Ačkoliv vnímáme celou řadu odlišností (celková tělesná stavba, oblečení, úprava vlasů a zdobení, jazyk a neverbální projevy), je zřejmě nejdůležitějším základem intuitivně rasového chápání rozdílů mezi lidmi percepce obličeje. To, jak vnímáme a analyzujeme obličej, se utváří od nejtělejšího věku. Novorozené dítě má určité, poměrně jednoduché vrozené schéma obličeje, resp. podnětu, který obličej odpovídá a na který je vhodné reagovat – očním kontaktem, později, ale velmi brzy, úsměvem (přehled – viz BLAŽEK, 2009). Většinou se jedná totiž o matku nebo blízké, kteří mu poskytnou péči. Novorozené se učí rozpoznávat skutečný obličej a jeho charakteristiky velmi rychle. Začne v něm rozlišovat známé a odlišné prvky a na základě toho i diferencuje svůj úsměv; ten je delší či kratší, později intenzivnější nebo méně intenzivní apod. Celý tento mechanismus má význam v utváření velmi intenzivního vztahu mezi matkou a dítětem (BOWLBY, 1969), tzv. připoutání či lpění (attachment), což souvisí s vysokou nezralostí, altricialitou, lidského mláděte – dítěte – a více méně s nutností zabezpečení dlouhého vývoje jeho mozku v postnatálním období.

Z hlediska percepce obličeje je však důležité, jak se dítě postupně učí různé obličeje rozlišovat. Samozřejmě není odkázáno jen na obličej, ale vše ukazuje na to, že obličej (příp. z počátku spolu s hlasovými a pachovými signály) hraje mimořádně důležitou roli. Základem pro rozpoznávání je identifikace nejčastěji se objevujícího obličeje, což bývá obličej matky. V další etapě dítě rozlišuje obličej podobnější tomuto výchozímu vzoru a obličeje odlišnější, čímž vzniká kategorizace mužských a ženských obličejů – na ženy se dítě dívá déle, na muže kratší dobu (RAMSEY, LANGLOIS a MARTI, 2005). Později rozlišuje známé tváře jako blízké bez ohledu na kritérium pohlavnosti nebo na kritéria jiná. Takto rozlišuje dítě nejdéle do třech měsíců.

Tento věk je asi pro kojence velmi zlomový, neboť v něm dokáže rozlišovat i tváře příslušníků vlastní populace (resp. „rasy“) od tváří příslušníků jiných populací (KELLY a kol., 2005; SANGRIGOLI a De SCHONEN, 2004). Podle Haywarda s kolegy (HAYWARD, RHODES a SCHWANINGER, 2007) převaha „vlastní rasy“ v rozpoznávání obličejů odpovídá všeobecné facilitaci různých stránek zpracování informací o tváři a lze ji vysvětlit na základě známosti a podobnosti; to i při variabilitě uvnitř „rasy“ (CHIRORO a kol., 2008). Obdobně začíná rozlišovat obecněji obličej, které jsou celkově podobnější známým obličejům, což se dá dát do souvislosti s příbuzností, nebo obličej atraktivnější apod. Celý proces je završen rozlišováním jedinců důvěryhodnějších od méně důvěryhodných, a to asi tak ve věku šesti měsíců, kdy začne na cizí, resp. nedůvěryhodné osoby reagovat pláčem a strachem, u osob známých a důvěryhodných hledá naopak oporu a útěchu (pocit bezpečí).

Uvedený proces má z našeho hlediska dva důležité aspekty: jednak schopnost rozpoznat příslušnost k různým populacím na základě vnějších nápadných znaků (pigmentace, celkový tvar obličeje, tvar nosu, rtů a očí apod.), jednak rozlišování důvěryhodnosti. Podobnost a z ní vyplývající důvěryhodnost jsou zřejmě východiskem pro vyšší kooperaci a prosociálnost a naopak vymezení se vůči druhým, čemuž bude věnována pozornost dále.

Tyto kognitivní procesy se promítají do hodnocení a atribucí osobnostních vlastností obecně. Současně souvisejí s tím, jak reagujeme na příslušníky odlišných populací, resp. v tradičním slova smyslu jiných „ras“ (tzv. „efekt jiné rasy“ – „other race effect“). Postoj k člověku a jeho hodnocení se utváří velmi rychle; není přítom rozdíl mezi prezentací obličeje po velmi krátkou dobu a po dobu delší (WILLIS a TODOROV, 2006), což potvrzuje všeobecnou zkušenost a psychologické poznatky o prvním dojmu. Do toho intervnují intenzivně i společenské stereotypy v dané společnosti, tedy přisuzování vlastností na základě shody či rozdílnosti ve vztahu k představě „rasových“ rozdílů. Např. rysy zdůrazňující jinou „rasu“ ovlivňují celkové postoje ve vztahu k očekávané kriminalitě (EBERHARDT a kol., 2004, OLIVER a kol., 2004); stereotypy k hodnocení rysů obličeje se týkají i v rámci vlastního etnického původu (BLAIR, JUDD a FALLMAN, 2004).

Lidé totiž přisuzují pozitivní vlastnosti spíše jedincům, které znají, tj. známým tvářím (BUCKINGHAM a kol., 2006). Prokazatelně preferujeme a považujeme za důvěryhodné obličej, které jsou nositeli vlastních rysů (= jsou soběpodobné), jak ukázala pomocí morfovaných cizích a neznámých obličejů s vkomponovaným vlastním obličejem De Bruineová (De BRUINE, 2002). Důležitá je skutečnost, že při hře „věžovo dilema“ přes počítač vedla důvěryhodnost „protivníkovy“ tváře s vloženými vlastními rysy „hráče – pokusné osoby“ k volbě kooperativních strategií hry. Soběpodobnost tedy ovlivnila chování. Otázka je, zda je odhadována příbuznost pouze na základě podobnosti. Studium odhadu příbuznosti mezi dvěma fotografiemi dětí dospělými respondenty (MALONEY a MORTELLO, 2006) ukázalo, že se tak děje na základě právě podobnosti. Stejně obličej podobné vzhledem k populační příbuznosti („own-race“) jsou akceptovány pozitivněji než obličej odlišné („other-race“). Rozlišování známosti a neznámosti nebo podobnosti a odlišnosti v různém směru (rozpoznávání pohlaví, příslušnosti ke skupině apod.) není vytvořeno *a priori* (vrozeně), ale naopak se vyvíjí v celkovém kontextu percepce v rané ontogenezi; přesto má další důsledky pro utváření postojů a názorů na druhé jedince. (Podrobněji o významu vnímání obličeje – BLAŽEK, TRNKA a kol., 2009).

Příbuzní a nepřibuzní

V souvislosti s existencí složitěho systému percepce obličeje a jeho komponent včetně mechanismů umožňujících vytvoření si stereotypů v rozpoznávání tzv. „rasové“ podobných či odlišných příslušníků se nabízí otázka evolučního významu. Má rozlišování podobnosti a odlišnosti vztah k příbuznosti osob žijících pospolu, k jejich skupinovým zájmům, vzájemné kooperaci a etnicitě?

Již v 60. letech přišel Hamilton (HAMILTON, 1964) s myšlenkou příbuzenského výběru. Teorie příbuzenského výběru předpokládá vztah mezi mírou příbuznosti a altruistického chování. Znamená to tedy, že čím více bude jedinec příbuzný (bude nositelem více stejných genů), tím spíše se vůči němu budeme chovat altruističtěji. Reprodukční zdatnost je pak nutné chápat v kontextu příbuznosti, což vyjadřuje pojem celkové reprodukční zdatnosti (inclusive fitness). Platnost Hamiltonova pravidla byla prokázána v mnoha studiích. Obecně se altruistické chování ve vztahu k příbuzenství uplatňuje především u sociálně žijících druhů. Na tomto principu lze vysvětlit altruistické chování u zvířat i u lidí, což akceptovala sociobiologie (WILSON 1993) i evoluční psychologie (BARRETT, DUNBAR a LYCETT, 2007). Sociobiologové význam příbuzenství vysvětlují především na základě genetické příbuznosti a chování podporujícího šíření společných genů (viz koncepce „sobeckého genu“ – DAWKINS, 1998). Biologické příbuzenství a jeho rozpoznávání má v evoluci rozhodující význam. Teorie celkové reprodukční zdatnosti a altruismu na základě příbuznosti nutně předpokládá rozpoznávání příbuznosti a příp. i míry příbuznosti.

Toto altruistické chování má svá omezení, zvl. pak u člověka. Na základě příbuznosti nelze vysvětlit veškeré altruistické, resp. kooperativní, prosociální chování. Ve společenstvích se uplatňují i jiné mechanismy nebo naopak omezení – např. se jedná o reciprocitu, kulturně definované příbuzenství, skupinový prospěch. Reciprocita je postavena na poskytování služeb i mezi nepřibuznými jedinci (TRIVERS, 1971) a může mít celou řadu různých strategií (AXELROD, 1984; AXELROD a HAMILTON, 1981). Příbuzenský a reciproční altruismus se pak uplatňují ve vzájemné rovnováze (MAYNARD SMITH, 1964).

Kurland (KURLAND, 1980) provedl obsahovou analýzu 334 článků na téma příbuzenské selekce. V uzavřené (zvl. nevelké) populaci vzrůstá inbreeding a s tím se zvyšuje homozygotita populace, je tudíž nutné, aby vznikla optimální rovnováha mezi migrací, příbuzností (inbreedingem) a ziskem z altruismu, příp. včetně sociálního chování omezujícího vliv inbreedingu.

Sociální vztahy ve skupině jsou u člověka zásadně ovlivněny vytvářením pevných partnerských vztahů mezi mužem a ženou (což však nevyklučuje polygamii, pokud je muž schopen ekonomicky zajistit více žen s dětmi). Základem je nejspíše nutná spoluúčast muže na péči o děti vzhledem k vysoké altricialitě a dlouhému nezralému období dětí, jak ukázal Lovejoy (LOVEJOY, 1981). Vytváření partnerských párů změnilo kritéria pro výběr partnera a sexuální chování člověka a ve svém důsledku změnilo i sociální strukturu a uplatňování principu příbuzenství. K tomu došlo v evoluci člověka až později – u *Homo erectus* či spíše až u *Homo sapiens*. Jak dalece se souběžně změnilo chování zabezpečující hierarchické uspořádání nebo sociální chování, příbuzenské vztahy apod., se můžeme jen domýšlet.

V malých společenstvích se lidé vzájemně znají, jejich vztahy jsou založené na důvěře. Za těchto podmínek lze víceméně spolehlivě predikovat chování druhých, což zdůrazňuje Eibl-Eibesfeldt jako důležitou charakteristiku sociálnosti člověka

(EIBEL-EIBESFELDT, 2005). Humánní etologové při interpretaci našeho chování vycházejí do značné míry z představy, že vývoj chování člověka probíhal na úrovni skupin několika rodin čili řádově několika desítek osob a na základě lovecko-sběračské potravní strategie. Uvedená představa předpokládá, že v důsledku toho se od sebe jednotlivé skupiny odlišují zdůrazňováním kulturního kontrastu. Eibl-Eibesfeldt dále zdůrazňuje silně vyvinutou potřebu lidí se ztotožňovat s normami skupiny. Dalším aspektem je, že agonistické sklony jsou v malé skupině pod kontrolou – jednak vytvořením specifických tlumících signálů, ale i vzájemnou informovaností o chování a činech ostatních členů skupiny (EIBEL-EIBESFELDT, 1989; EIBEL-EIBESFELDT, 2005).

Příbuzenství je u člověka chápáno do určité míry ve dvojitým smyslu. Jednak jsou to konkrétní vazby na rodinu, tedy vztahy mezi jedinci v různém stupni přímé biologické příbuznosti. Druhou rovinnou je chápání příbuzenství ve vztahu k jiným skupinám (odvozujícím společný původ, např. od společného totému). Další dichotomií teorie příbuzenství je respektování biologické příbuznosti jako výchozího principu nebo naopak chápání příbuzenství jako vyjádření sociálních vztahů, funkcí, symbolů (to podle přístupu příslušné antropologické školy).

Ve všech společenstvích existuje systém příbuzenství (a jemu odpovídající kategorizace a pojmenování), který vyjadřuje i sociální status jedince a definuje, jak a kdo se má vůči komu chovat, omezení výběru partnera, také možnost očekávané podpory, definuje majetkové vztahy (určení věna, rozdělení dědictví) a plní další sociální funkce. Ze sociálně antropologického hlediska nebývá v těchto systémech skutečná, biologická příbuznost rozhodující (na druhou stranu biologickou příbuznost a tím určitou míru genetické shody nutně odrážejí). Diskuze mezi biologickým a sociálním chápáním příbuzenství je poměrně stará a intenzivně jí byla věnována pozornost v 60. letech minulého století. Tehdy Gellner (GELLNER, 1957), ale i další, rozlišil obě podoby příbuzenství, ale na druhou stranu uznával jejich překrývání. Jako příklad rozdílu mezi biologickým a sociálním příbuzenstvím uvádí příbuzenství na základě kojení, kdy „sourozenci po mléce“ v některých společenstvích nemohou uzavírat sňatek.

Podle Needhama (NEEDHAM, 1960) jsou oba systémy příbuzenství a odvozování původu odlišnými jevy. V jistém bodě mohou být souhlasné, ale v posledku vymezení systému příbuzenství je záležitost sociální. To je patrné v případě adopce, kdy z odvozování descendance jsou zcela vypuštěni biologičtí rodiče a rodičovství je plně přiřazeno adoptivním rodičům a ti na adoptované dítě přenášejí svůj příbuzenský vztah. V tomto směru je potom patrné, že příbuzenství resp. descendenční systémy neregulují pouze možnosti uzavření manželství, ale jsou důležité v zahrnutí do různých sociálních skupin doprovázené s předpisem určitých práv a povinností v dalších sférách sociálního života vzhledem k jednotlivcům tak i ke skupinám, které nejsou primárně spjaty s manželstvím. Stručně řečeno podle Needhama descendenční systém je určitý systém kategorií, které nelze analyzovat pouze prostřednictvím termínů, které jsou spojeny a odvozeny primárně z biologických vztahů (KOBES, 2006; NEEDHAM, 1960).

Systemy sociálního příbuzenství se v mnoha detailech liší. Příbuzenství do určité míry souvisí s pravidly uzavírání manželství, např. polygamie. Mnohdy však nemá označování příbuznosti jednoznačná pravidla, jako je tomu např. u Romů (BUDILOVÁ a JAKOUBEK, 2007). Příklad Romů je zajímavý i z toho hlediska, že ukazuje na vztah mezi nukleární rodinou a jejím vřazením do širšího příbuzenstva a tzv. klanového systému. Klanový (resp. rodový) princip příbuzenství (např. viz HOLÝ, 1996) je založen buď po mužské nebo po ženské linii, je exkluzivní, je základem pro utváření sociální organizace, vytváří spojitost žijících jedinců s předky atd. Příbuzenství (ať už ho posuzujeme jen jako biologické nebo z kulturně a sociálně antropologického pohledu) se promítá do mnoha aspektů lidského chování. Týká se to např. utváření spojenectví v případech válečných konfliktů a při lovu, pomoci při pěstitelství, dále pravidel pro distribuci potravy, pomoci v péči o děti a jejich zabezpečení při úmrtí rodičů (adopci nebo manželstvím bratra zemřelého s vdovou), ale i pomoci v situaci ohrožení apod., projevuje se i v četnosti sociálních kontaktů a interakcí (podrobněji viz BARRETT, DUNBAR a LYCETT, 2007). Jedná se vesměs o altruistické chování, resp. prosociální, kooperativní projevy.

Jones se spolupracovníky (JONES a kol., 2000) tvrdí, že kolektivní činnost se uplatňuje v protekci (nepotismu) příbuzenství. Solidarita, altruismus a etická pravidla směřují k příbuzenství. Lidské příbuzenství je odstupňováno od rodin ke klanům až po rody zahrnující tisíce lidí. Zahrnuje „axiom přátelství“ a předpoklad pomoci a čest být příbuzným. Vlivem sociálních podmínek je příbuzenství rozšiřováno a diferencováno od biologického příbuzenství k příbuzenství postaveném na solidaritě a různých sociálních institutech. Součástí sociálně podmíněného příbuzenství je etnocentrismus.

Astutiová a spolupracovníci (ASTUTI a kol., 2004) provedli etnografické srovnání utváření představy o biologickém a sociálním původu (folkbiologické a folksociologické teorie) mezi dětmi z Madagaskaru, USA a Západní Evropy. Ukazuje se, že jsou zde velké rozdíly, ačkoliv společně platí, že omezení vzniku představy u dětí je dáno koncepty dospělých (tj. že samozřejmě děti přejímají od dospělých představy o skupinové identitě a jejím původu). U madagaskarských populací je identita skupiny a příbuznost skupin (zkoumány byly dvě blízké etnické skupiny Vezo a Masikoro) utvářena na základě sociálních vztahů a ve vztahu k místu, kde jednotlivé skupiny žijí, ale podle Astutiové rozlišování na „my“ a „oni“ zahrnuje intuitivní dualismus: sociální vztahy určující skupinovou příslušnost vs. původ vyplývající z narození. Její analýza je však komplexnější, což by bylo již za rámec sledovaného tématu vztahu altruismu, etnocentrismu a xenofobních postojů.

Jak bylo již uvedeno, sociálně definované příbuzenství mnohdy odmítá souvislost s biologickým příbuzenstvím, ale v pozadí tento vztah vždy je. Členové dané komunity podle určitých společenských pravidel vzhledem k sociálnímu příbuzenství sňatky uzavírají, reprodukují se a přitom mají společný původ a jsou součástí určité populace s kontinuitou v čase. Gil-White (GIL-WHITE, 2001) to vyjadřuje následujícím způsobem: skutečnost, že lidé uzavírají sňatek v rámci skupiny, je dán tím, že jejich rodiče se v této

skupině narodili; kulturní „fenotyp“ se tak promítá do endogamie skupiny. Současně se přenáší na další generace povědomí „lidí jako já“ a „lidí jako oni“ (též HIRSCHFIELD, 1997).

Diferenciace či naopak integrace etnických skupin závisí do značné míry na produktivitě prostředí ve vztahu k ekonomicko-potravní strategii (lovectví a sběračství, pastevectví, zahradničení, zemědělství) a tím hustoty populace. Nettle (NETTLE, 1999) zjistil u afrických a jihoamerických společenství závislost počtu jazyků na délce vegetačního období (tedy vhodných podmínek pro produkci potravy). Podle něj se spolu se zvýšením ekologické konkurence diverzifikuje i kmenové seskupení tak, aby jedinci snadněji identifikovali své spojence. To odpovídá i představám o relativně omezeném počtu osob, se kterými jsou jedinci v pravidelných kontaktech a vztazích (viz např. EIBL-EIBESFELDT, 2005), někteří autoři odhadují efektivní počet takové sociální sítě na 150 jedinců (HILL a DUNBAR, 2003). Členění (rozpad) skupin na menší podskupiny byl popsán jako vcelku běžný jev. Mezi dceřinými skupinami jsou udržovány pozitivní vztahy, je udržováno povědomí společného původu. Zajímavé je, že i v takovémto případě se promítají do rozdělení skupin užší (přímé) příbuzenské vztahy (např. u Yanomamů byla popsána vyšší míra příbuznosti v každé z dceřiných skupin po rozdělení vesnice – CHAGNON, 1975). Uplatňování biologické příbuznosti zřejmě probíhá i při pravidlech na základě příbuzenství socio-kulturního.

Příbuzenství však nedokáže vysvětlit celou složitost prosociálního chování člověka. Jako další mechanismus se uplatňuje reciprocita (TRIVERS, 1971). Protože s sebou nese poskytování výhod druhým jedincům, připomíná příbuzenský altruismus a proto se z evolučního hlediska hovoří o recipročním altruismu. Reciprocita, resp. směna, se sice týká příslušníků skupiny nebo blízkých skupin a tím zahrnuje do určité míry i biologicky příbuzenské hledisko, ale v zásadě se vyvíjela nikoliv na principu příbuznosti ale na principu vzájemně poskytovaných výhod. Jedná se tedy o behaviorální a kulturně podmíněný fenomén. To ale neznamená, že by reciprocita byla jen lidskou záležitostí a že by nebyla pozorována také u zvířat. Nabízení služeb u šimpanzů může být motivováno získáním jiných výhod, např. vyššího postavení nebo lepšího přístupu ke zdrojům potravy. Tomasello a Call (TOMASELLO a CALL, 1997) chápou například směnu jako jakoukoliv výměnu aktů či předmětů za jiné. Takováto reciprocita je nazývána kompetitivním altruismem (ROBERTS, 1998). Evoluční biologie v této souvislosti přichází i s dalšími koncepty. Podle Connora (CONNOR, 1995; CONNOR a CURRY, 1995) lze vysvětlit pomoc nepříbuzným matkám s péčí o mláďata jako tzv. předstírání příbuznosti; vzhledem k tomu, že výpomoc („helperství“, „tetičkovství“) se odehrává jen v rámci vlastní skupiny, je takové chování možné chápat také jako příbuzenské, byť stupeň příbuzenství je nižší. Teorie biologických trhů předpokládá kompetici jedinců o potenciální spojence ve skupině, kde reciprocita je jedním z možných způsobů chování (NOË a HAMMERSTEIN, 1995). Podle Gintse je pro utváření integrity skupiny reciprocita zásadně důležitá, neboť na jejím základě se utváří prosociální chování bez ohledu na stupeň příbuznosti mezi členy skupiny (GINTS, 2000).

Z evolučního pohledu je reciprocita „průhledná“ a dobře srozumitelná, resp. interpretovatelná jednak u lidoopů, ale i u „jednodušších“ společenství člověka, tj. u lovecko-sběračských a raně zemědělských (hortikálních) kultur, a to především ve vztahu k přerozdělování potravy, kde se uplatňuje jak směna, tak ale i příbuzenské vztahy. Na druhou stranu směna může probíhat prostřednictvím různých komodit a může mít charakter složitějšího koloběhu, kdy se nejedná jen o „obchod“ v našem slova smyslu „něco za něco“, ale při obdarování někoho se předpokládá, že obdobný dar dostanu také od někoho jiného apod. Směna a dar jako součást reciprocit zde může nabývat složitých symbolických významů, což je předmětem celé samostatné oblasti sociální a kulturní antropologie (viz klasické práce Mause, Gregoryho a mnoha dalších). Zde v příspěvku je věnována pozornost spíše vztahu reciprocit a skupinového sdílení či kooperace.

U složitějších společenství a v moderní rozvinuté společnosti je reciprocita zprostředkována obchodem a dělbou práce a peněz, je hypertrofovaná a zdrojem zcela nových sociálních jevů. Přesto můžeme pozorovat v rámci uměle vytvořených skupin (čili složených z geneticky nepříbuzných jedinců) řešících společný problém značnou míru kooperace a altruismu (FEHR a ROCKENBACH, 2004). Zdá se, že člověk je schopen mimořádně intenzivně a široce utvářet koaliční vztahy a svazky, postavené na podkladě důvěry, spolupráce a reciprocit (alespoň potenciální).

Nowak (NOWAK, 2006) přistupuje k celé problematice z opačného úhlu a na základě matematické teorie her a grafů. Za výchozí pojem považuje spolupráci (kooperaci) a definuje 5 mechanismů, které k ní vedou. Jedná se o příbuzenskou selekci ve smyslu Hamiltonova pravidla, přímou reciprocitu mezi nepříbuznými v Triversově pojetí, nepřímou reciprocitu (pomoc druhým zvyšuje reputaci jedince u jiných; na tomto základě lze vysvětlit vývoj morálky a vznik sociálních norem), dále síťovou (prostorovou) reciprocitu (uplatňující se však jen ve velkých a dobře smíšených populacích; jedná se vlastně o model, který se v reálných populacích uplatňuje jen částečně) a konečně skupinovou selekci (skupina kooperuje v zájmu získání výhod – „zbohatnutí“, prosperity). Podle Nowaka se v evoluci uplatňují tyto strategie kombinovaně podle podmínek tak, aby se zvyšovala reprodukční zdatnost (fitness). Reciprocita může být dále založena na dobrovolnosti nebo vynucování (NOWAK a ROCH, 2007). Selektce (zřejmě na několika úrovních) směřovala v evoluci obecně, u člověka zvláště, ke kooperaci a skupinovému uspořádání.

Nowakovu koncepci nelze chápat jen jako stupně kooperativního chování. Ve vztahu ke kooperaci či altruismu se v evoluci zřejmě vyvíjely minimálně dva (příbuzenství a reciprocita), ale spíše několik paralelních mechanismů. Přímá reciprocita v rámci skupiny či mezi blízkými skupinami do určité míry odráží příbuzenský nebo potenciálně příbuzenský vztah. Pak by reciproční chování, přestože je jeho fungování v zásadě nezávislé na příbuzenství, bylo možné chápat jako navazující a prohlubující příbuzenský altruismus. Podobně i další podoby kooperace až po skupinový výběr mohly dál navazovat na jinak stále se uplatňující příbuzenskou selekci.

Teorie her a zvláště analýza kooperativního, sobeckého či podvodného chování v evoluci na základě hry „věžňovo dilema“ přinesly mnohé nové podněty a hypotézy o možných strategiích vzájemného chování (AXELROD, 1984), z nichž jako evolučně nejstabilnější jsou z dlouhodobého hlediska v jednoznačné výhodě strategie vedoucí ke kooperaci (model „půjčka za oplátku“), ale na druhou stranu umožňující v menším rozsahu i tzv. „podvodné strategie“. Ukazuje se, že různé strategie mohou vést ke kooperaci a nemusí přitom být vždy postavené na příbuzenství či na jednoduché reciprocitě, přesto příbuzenství a reciprocita zvyšují jejich efekt (HIRSCHLEIFER, 1999). Aplikace teorie her (nejedná se pouze o hru „věžňovo dilema“, ale pro tu to platí především) má přínos nejen pro teorii evoluce behaviorálních strategií (často v souladu s pozorovaným chováním zvířat nebo lidí v tradičních společnostech), ale i pro „ekonomické“ chování jedinců a skupin v rozvinutých zemích.

Etnocentrismus a xenofobie

Etnikum (či etnická skupina v nebiologickém smyslu) je chápáno různě a debata o podstatě etnicity a etnogeneze je rozporuplná. Za základ bývá považován společný původ (např. FEARON, 2003), společná historie a konceptuální autonomie, dále jinými autory bývá přiřazováno společné obývané území, často společná řeč, zvyky apod., ale uváděn je i společný „rasový“ základ (BANTON, 1983). Jindy je zdůrazněno odlišení od druhých jako základ etnicity (CHOUHDURY, 1996: jako etnikum označuje společenství lidí se společným kolektivním vědomím odlišným od „druhých“ a subjektivním povědomím společného původu a se společnou kulturou). Názory k otázce etnicity se liší od optimistického, že etnicita je ústřední jednotící pojem sociálních věd (ELLER, 1999), po pesimistické stanovisko, že se jedná o pojem, který nemá pevný základ, jednotné znaky a společného jmenovatele (SMITH, 1998; WALLERSTEIN, 1987). Na druhou stranu je identita jedinců s vlastním etnikem ve všech tradičních společenstvích zjevná a nepopíratelná. Lidé si při tom běžně představují, že etnicita je dána spíše vnitřní podstatou (predispozicí) než naučeným chováním (GIL-WHITE, 2002).

Každá etnická skupina koneckonců spočívá na principu příbuzenství (v nejširším smyslu slova), neboť zdůrazňuje společný původ (společného předka v podobě totemu, mýtů, pověstí). Ačkoliv se vymezuje od ostatních obdobných skupin jazykem a zvyklostmi (svátky, rituály, léčebnými praktikami, formami manželství), povědomím o sobě a tím ztotožněním se jejich příslušníky s ní, příp. náboženstvím, a na tomto základě může být jediné chápána jako historicky a místně existující společenství lidí, nelze pominout jednak to, že biologická příbuznost se promítá často do vyšší vzájemné podobnosti oproti jiným etnickým skupinám, jednak snaha o vymezení, odhraničení od ostatních skupin na základě zdůrazňování kulturních, ale i biologických rozdílů. Jako etnocentrismus lze pak považovat takové postoje a chování, které směřují k vzájemné identitě a odhraničení od etnických skupin jiných.

Etnocentrismus (a jeho návaznost na princip příbuzenství) se projevuje specificky, ale je univerzálním jevem pro tradiční lidské společnosti, zahrnujícím chování a postoje preferující prospěch členům skupiny („in-group“ chování). K „in-grup“ aktivitám dochází dokonce snadněji než ke skupinovému odlišování a k preferenci kooperace spíše než k individuálnímu chování (HAMMOND a AXELROD, 2006). Za základ etnocentrismu je těmito autory považováno tedy „in-group“ chování, ale je s tím spojeno i odlišování od příslušníků jiných skupin („out-groups“). Vůči příslušníkům „out-groups“ se všeobecně vytvářejí hostilní, xenofobní postoje. Ve skutečnosti se zřejmě spíše jedná o vymezení „in-group“ vztahů, resp. o dva paralelní procesy (AXELROD a HAMILTON, 1981; HAMMOND a AXELROD, 2006). Skupinové sepětí je centrální záležitostí pro formování identity skupiny (HOWARD, 2000), kategorizace na základě vnějších znaků je automatická a podvědomá (LAMONT a MOLNAR, 2002), ale může být manifestována proměnlivě (KURZBAN, TOOBY a COSMIDES, 2001). Podle Axelroda a Hammonda (AXELROD a HAMMOND, 2003) se „in group“ preferování a „out-group“ hostilita zvyšují při vnější hrozbě.

Podle rozboru Cashdanové (CASHDAN, 2001) jsou někteří autoři přesvědčení, že xenofobie jako příklad „out-group“ chování je sice maladaptivní, ale je nevyhnutelným aspektem etnocentrismu, naopak jiní uvádějí, že „out-group“ hostilita není nutným důsledkem „in-group“ upřednostňování. Autorka využila kódovaných informací o 186 společnostech a snažila se zjistit, jaký je mezi těmito dvěma jevy vztah; nevyšla jí žádná korelace mezi „in-group“ chováním a „out-group“ hostilními projevy. Tento poznatek by bylo možné interpretovat tak, že primárně nejsme zaměřeni na hostilitu vůči jiným, cizím skupinám, ale jejich rozpoznávání je podmíněno naopak loajalitou vůči vlastní skupině.

Etnická loajalita (vs. hostilita) je realizována na základě různých atributů, především kulturních, ale jejich součástí je i emocionalita, agresivní projevy či tělesná podobnost, včetně barvy kůže a fyziognomických znaků na obličeji (MacDONALD, 2001). Rushton (RUSHTON, 1989) se domnívá, že výběr partnerů, ale i přátel podle podobnosti podporuje udržování genomu dané populace a že na tomto základě se vytváří etnicita a s ní spojený altruismus a příbuzenství; xenofobii pak chápe poněkud zjednodušeně jako „odvrácenou“ stranu altruismu.

Také neurofyziologické základy percepce obličeje lze chápat mimo jiné jako adaptační mechanismus pro snazší a jednoznačnější „out-group“ identifikaci paralelně se utvářející vedle adaptací na výběr partnera či na sociální interakce spojené s rozpoznáváním emocí a s empatií. Součástí percepce obličeje a identifikace je také rozpoznávání známosti (COLLISHAW a HOLE, 2000) a podobnosti částí obličeje, což právě umožňovalo rozlišit skupinovou příslušnost (SPORER, 2001). Zdá se, že při posuzování podobnosti či odlišnosti se uplatňují získané zkušenosti na základě intuitivně statistického myšlení, které se u člověka během evoluce velmi dobře rozvinulo (COSMIDES a TOOBY, 1996).

Cosmidesová a spolupracovníci (COSMIDES, TOOBY a KURZBAN, 2003) se věnovali otázce dekódování „rasovosti“ při percepci obličeje ve vztahu k evolučním mechanismům. Autoři postupně analyzovali různé předpoklady. Pokládají si otázku, zda rozpoznávání „rasy“ je vedlejší efekt (byproduct) percepčního systému (na bázi kategorizace) nebo je výsledkem vývoje mechanismů rozpoznávání přírodních příbuzenských kategorií nebo konečně, zda se vyvinulo pro utváření koalicí a aliancí. Pro jednotlivé hypotézy lze předložit argumenty. Konečně lze tvrdit, že k prosociálnímu, resp. koaličnímu či aliančnímu jednání jsme „puzeni“ a současně vychováváni. Cosmidesová a kol. (COSMIDES, TOOBY a KURZBAN, 2003) se domnívají, že rozlišování „ras“ není vrozené, ale – v souladu s Levinem (LEVIN, 2000) – že potřeba utváření stereotypů pro definování aliančnosti v běžném životě umožňuje přijímat „rasovost“ jako jeden ze základů pro vymezení koaličnosti (jejich vlastními slovy: „*Race as a proxy for coalition?*“). Cosmidesová a kol. (COSMIDES, TOOBY a KURZBAN 2003) a podobně i další autoři (GIL-WHITE, 2002; EBERHARDT, 2005) se zaměřují především na kognitivní strukturu vytváření či uvědomování si „rasových“ kategorií (jak vnímáme „rasovost“ a zda to má pro nás nějaký význam), ale nedávají již toto „rasové“ vnímání do vztahu k etnocentricitě.

Kaznatcheev (KAZNATCHEEV, 2010) modeloval pomocí evoluční teorie her náhodné chování členů skupiny ve vztahu k odolnosti etnocentrických postojů, kdy kombinoval humanitární, etnocentrické, zrazující a sobecké chování. Došel k závěrům, že kompetice o zdroje (v modelu se jednalo o využitelný volný prostor) vede jednak ke kooperaci ve skupině a tím k etnocentrismu, jednak k iracionální hostilitě mezi skupinami. Goncalves (GONCALVES, 2010) se na základě evolučně psychologických prací snažil ukázat, že nepřátelství a kolektivní agrese se zaměřuje na „out-group“ příslušníky a že obdobně utváření aliancí a kooperace se odehrává na základě vymezení „my“ versus „oni“, pro což existují psychologické doklady.

Traulsen a Nowak (TRAULSEN a NOWAK, 2006) dokazují v rámci svého víceúrovňového modelu selekce chování, že skupinová selekce nutně preferuje kooperaci. Ukazují také (TRAULSEN a NOWAK, 2007), že není výhodné z kooperující skupiny odejít (stát se zběhem). Také zdůrazňují nezbytně nutnou známost všech mezi sebou a rozpoznání identity každého ze skupiny. Fowler a Christakis (FOWLER a CHRISTAKIS, 2010) dále dokazují, že na evoluci kooperace mají vliv sociální sítě. V experimentu s 240 subjekty se ukázalo, že se tendence ke spolupráci při hraní her zvyšuje i na základě známosti vztahů s jinými v sociální síti, snaží se být přátelští k těm, kteří mají podobné chování. Dalšími důležitými aspekty kooperativního chování jsou konflikt zájmů jedince a skupinového prospěchu, trest, komunikace a velikost skupiny. Málo zatím bylo věnováno pozornosti vztahu vývoje kultury a evoluce kooperace – o některé aspekty se pokusili Richerson a Boyd (RICHERSON a BOYD, 1999). O kulturní skupinové selekci jako evolučním procesem rozšiřujícím míru kooperace hovoří i Henrich (HENRICH, 2004).

Hammond s Axelrodem (HAMMOND a AXELROD, 2006) sice prokázali pomocí počítačové simulace, že etnická skupina se stabilizuje (i geneticky) oddělením od druhých, ale jejich výsledky ukázaly, že vytvoření rovnováhy není vždy jisté. Mnozí autoři se snaží vytvořit takové „umělé světy“ – počítačové modely na principu teorie her, aby mohli lépe vysvětlit altruismus a kooperaci v evoluci člověka. Schultz se spolupracovníky (SCHULTZ a kol., 2008) ve svém pokusu došli např. k závěru, že v počátcích mohla sehrát roli humanitární strategie (pomoc všem), ale pro „in-group“ kooperaci se ukázal nakonec jako výhodnější etnocentrismus.

To lze interpretovat tak, že v počátcích evoluce dominovalo celkové altruistické a prosociální chování; později, když došlo s demografickým růstem populace ke kompetici o zdroje, se soustředila kooperace do skupin a vznikla „in-group“ strategie, což nutně vedlo k nespolečnosti s druhými („out-group“ strategie) a odhraničování od nich. Různé úrovně reciprocity se zřejmě spíše vázaly na skupiny a jen podle okolností přerůstaly mimo ni (např. při vytváření aliancí proti dalším skupinám). Pro takové odhraničení je však potřebná jednak skupinová sebeidentifikace, jednak (a současně) rozlišení příslušníků mimoskupinových. Vznikla tak skupinová selekce. Logicky se skupiny odvozovaly od společných předků, čímž vznikala genealogická posloupnost, což mělo za následek stálé uplatňování v určité míře příbuzenské selekce.

Ať už hrály v utváření kooperace a altruismu větší či menší roli jakékoliv mechanismy, vše nasvědčuje tomu, že je pro ni zásadně důležité skupinové prostředí. Příslušnost ke skupině je na jednu stranu subjektivně prožívána každým jedincem na základě jazyka, sdílení událostí a představ o světě apod., na stranu druhou je spojena s identifikací jedince coby jejího člena. Kdokoliv jiný je chápán jako příslušník jiné skupiny a je třeba jej v tomto smyslu identifikovat také. K tomu nejlépe mohou sloužit nápadné atributy, především vnější včetně fyziognomických charakteristik, zjišťovaných při percepci obličeje.

„Skupinovitost“ může mít pochopitelně více úrovní – nejdůležitější je úroveň, kterou se sociální a kulturní antropologie a etnologie snaží uchopit jako etnikum. Tato „skupinovitost“ je navíc relativní. Skupiny se mohou rozpadat ve vztahu ke zdrojům potravy a vyšší kompetici o ně na podskupiny (užší etnika či etnické skupiny s tendencí se rychle odlišit – viz NETTLE, 1999; MACE a PAGEL, 1995). Odlišení může probíhat i přes pokračující vzájemné sociální kontakty (HODDER, 1977). Bailey a DeVore (BAILEY a De VORE, 1989) na příkladu pygmejských etnik ukazují, že pro odhraničení mají význam i odlišné společenské normy chování. Vše, co upevňuje identitu s etnicitou, neboli etnocentrismus, je v souladu s evolučními mechanismy pro kooperativní chování. Nettle s Dunbarem (NETTLE a DUNBAR, 1997) teoreticky pomocí modelování ukázali, že altruistické chování (obecně, bez rozlišení jaké) favorizuje jedince, kteří mají markery (včetně chování) podobné jako ti, vůči nimž je altruismus uplatňován. Grafen (GRAFEN, 1990) ale upozorňuje, že se nemusí jednat o geneticky podmíněné znaky, neboť „podvodníci“ mohou simulovat markery altruismu lépe než altruističtí jedinci sami. Různí další autoři (Van den BERGHE, 1981; WIESSNER, 1983) zdůrazňují význam

rozpoznávání jakýchkoliv znaků odlišujících skupinu pro kooperaci, jinak řečeno etnocentrismus zvyšuje kooperativní chování.

Xenofobní postoje jako součást etnocentrismu mohou proto posilovat vzájemné odhraničování skupin, což lze do určité míry pojímat také jako jeden z dílčích faktorů etnogeneze. Utváření xenofobních postojů tak lze chápat evolučně i kognitivně za zcela přirozené. Jinou záležitostí je, že mohou mít v moderních, komplexních společnostech negativní dopad, který je třeba eliminovat či minimalizovat pomocí sociální kontroly a sociálních nástrojů.

„Rasa“ jako sociální konstrukt

Pro klasifikaci lidských „ras“ byly od počátku použity vnější morfologické a nápadné znaky, jako jsou tělesná výška a tělesná proporcionalita, pigmentace kůže a vlasů, jiné vlastnosti ochlupení (množství, jejich zvlnění), tvarové (fyziognomické) charakteristiky obličeje (u rtů, nosu, tvaru obličeje či hlavy) apod. Pokud by měly být brány skutečně v úvahu pro „rasovou“ kategorizaci, bylo by u nich nutné předpokládat určitou míru neměnnosti. To ale nelze očekávat u znaků, které mají adaptační charakter.

Pigmentace jako jeden z nejnápadnějších fenotypických projevů (znaků) má adaptační význam ve vztahu k sluneční aktivitě, ochraně před UV zářením a získávání hormonu D, případně ke ztrátě ochlupení a termoregulačním mechanismům (JABLONSKI a CHAPLIN, 2000). Obdobně u dalších znaků (zúžení oční štěrbin, epikantu, šířky nosu, tělesné výšce a zčásti i proporcionality částí těla) vidíme, že mají zjevně adaptační význam ve vztahu ke klimatickým podmínkám a biotopům, jak již bylo uvedeno výše.

Adaptivní znaky tedy nedávají podklad pro „rasovou“ kategorizaci, přičemž znaky, které byly primárně pro kategorizaci převážně používány (pro svoji zjevnost a nápadnost), jsou právě adaptivní! Ale ani popis genetické variability a diverzity na podkladě populačního přístupu nebývá vždy jednoznačně interpretován, tj. některými autory je důkazem neexistence čehokoliv, co by mohlo být označeno jako „rasy“, jinými je snaha za skupinami rozlišitelnými svým původem hledat odůvodnění rasového konceptu v nové podobě. Foster se Sharpem (FOSTER a SHARP, 2002) upozorňují, že druhý z uvedených trendů vlastně popisuje sociální populace, kde je rozhodující sebeidentifikace jedince (což je navíc umocněno v USA a v jiných „multikulturních“ zemích potřebou se na základě této sebeidentifikace odhraničit od jiných skupin) a genetickou variabilitu uvnitř nich. V zásadě sociální klasifikace pro popis genetické variability považují za problematičtější.

Tzv. „folk psychologie“ má vliv na představy o druhých. Promítá se i do všeobecných představ o rozdílech mezi příslušníky „ras“, a to bez ohledu na vědecké poznatky. Dá se říci, že toto je rozhodující pro chápání „ras“ jako sociálně podmíněného konstruktů. Klasifikace lidských skupin na základě fenotypických znaků vznikaly na celém světě obdobně (MACHERY a FAUCHER, 2005a; MACHERY a FAUCHER, 2005b). To má základ především v kognitivních procesech vedoucích ke kategorizaci a v sociálním

chování lidí. Tito autoři přímo konstatují, že koncepty „rasy“ jsou vedlejším produktem jiných sociálně kognitivních mechanismů, jako je integrace skupin na základě příbuznosti a koaličních strategií.

Výše citovaní Foster s Sharpem (FOSTER a SHARP, 2002) se domnívají, že „rasu“/etnicitu lze chápat jako sociální kategorizaci blízko genetické heterogenitě. Mountain a Risch (MOUNTAIN a RISCH, 2004) docházejí na základě hodnocení přínosu genetiky pro popis fenotypických rozdílů k podobnému názoru, že termíny „rasa“ a etnicita jsou sociální kategorie, i když odrážejí biologické charakteristiky. Jinak to vyjadřuje Dunklee (DUNKLEE, 2003), podle kterého „rasa“ není biologický rozdíl, ale biologické rozdíly jsou zpřístupněny společenskou a rozumovou čočkou „rasových“ kategorií. Dále diskutuje o tom, že veřejnost se přidržuje „rasového“ smýšlení z důvodu tradice, zjednodušení a konceptu „přetržitosti“ (nebo možná vhodněji kategoriálního myšlení). Takovéto chápání „rasy“ pak je mýtem. Collins (COLLINS, 2001) obdobně dokládá, že „rasu“ je nutné chápat jako rozšířený ne-biologický koncept matoucí neporozuměním. Na druhou stranu v souladu s jinými autory uplatňujícími operacionalistický přístup k problematice „ras“ (viz BLAŽEK a BRŮŽEK, 2005) říká, že vztah mezi genomem a koncepcí „rasy“/etnicity musí být zvažován bez historického a sociálního kontextu.

Pojem „rasa“ je tudíž utvářen a ve společnosti působí jako sociální konstrukt, udržovaný na základě tradice a podle společenských norem, kdy splývají biologické (fenotypické) rozdíly s odlišnostmi náboženskými, kulturními, jazykovými, behaviorálními a psychologickými, což dokládají i mnozí další autoři (např. MACHERY a FAUCHER, 2005a; TATTERSALL, 2004; WANG a SUE, 2005; SARICH a MIELE, 2004).

Marcusová (MARCUS, 2008) chápe „rasu“ jako proměnlivou historicky podmíněnou ideu, související s potřebou rozlišit etnické skupiny na základě fyzických a behaviorálních znaků. Etnicitu pak chápe obdobně, ale spojuje ji s identifikací se skupinou na základě jazyka, historie, původu apod. Snaží se definovat „rasu“ i etnicitu jako důsledek sociálních procesů, kdy oba pojmy jako obdobné sociální konstrukty odrážejí biologické, psychologické a sociální aspekty v myslích lidí.

Haslangerová (HASLANGER, 2000; HASLANGER, 2005) rozebírá otázku vytváření představy o „rasách“ (ve smyslu toho, co bylo již označeno jako „folk rasy“) podrobněji. Podle ní existuje obdoba mezi na jedné straně utvářením pojmu „gender“ (rozuměno sociální pohlaví) ve vztahu k biologickému pohlaví a na straně druhé společenským formováním pojmu „rasa“ na základě „barvy“, kde termín „color“ zahrnuje všechny vnější morfologické viditelné znaky s tím, že pigmentace kůže má zřejmě nejvýraznější roli. Pigmentace přitom nemá vztah k jiným znakům nebo projevům, se kterými je společensky často spojována, ale je přijímána na základě zkušenosti jako bezprostřední atribut „rasovosti“. Jinak řečeno, stejně jako biologická pohlavnost je východiskem pro společenské vymezení rolí ženy v dané kultuře, tak fenotypické projevy (fyziognomické znaky obličeje, barva pleti, tělesná velikost apod.) jsou východiskem pro vytváření představy o „rase“ a k odlišným jedincům je tak přistupováno. V obou

případech je podle Haslangerové rozpoznání fyzických znaků východiskem pro sociální kategorizaci, která není bezprostředně těmito znaky podmíněna. Podle Haslangerové se navíc uplatňuje při utváření představy „rasy“ i binarita čili rozlišování polarit a kontrastu (černo-bílá nebo latino-asijská binarita v USA). Naopak se v daném kulturním kontextu objevuje velmi široká a jemná diferenciací pojmů a kategorií pro dílčí rozdíly z hlediska původu (včetně míry míšení), jazyka, přípravy jídla a svátků.

Zvláště identifikace charakteristik obličeje je zde velmi významná a podílí se na tom, jak odlišujeme příslušníky jiných, odlišných populací (viz zvláště tzv. „efekt jiné rasy“). Schopnost zaznamenat tyto rozdíly však spíše vypovídá o důležitosti identifikace těchto rozdílů a reagování na ně na základě zkušeností než o těchto rozdílech samotných a o jejich původu.

Podle Kurzbana a spolupracovníků (KURZBAN, TOOBY a COSMIDES, 2001) kategorizace druhých jedinců podle „rasy“ umožňuje přípravu na diferencované chování a utváří si ji každý individuálně na základě spojení automatických (v souvislosti s rozvojem kognitivních funkcí) a mandatorních (vlivem kultury, společnosti) mechanismů. Ve struktuře lidské kognice není specifické zjišťování (rozpoznávání) „rasy“, ale jejich rozpoznávání je paralelní jev (vedlejší efekt – „byproduct“) adaptace na jiné sociální procesy vedoucí obecně ke kategorizaci jevů. Jako další příklad chápání evolučně psychologického vysvětlení vnímání a rozlišování „ras“ lze uvést práci Goncalvese (GONCALVES, 2010), kde uvádí, že pojetí „rasy“ se odvíjí jednak od tendence ke kategorizaci a jednak od formování aliancí a koalicí, vymezujících se od jejich nečlenů.

„Rasovost“ lze chápat jako příklad hledání rozdílnosti mezi vlastní a cizí skupinou. Ve smyslu polarit etnocentrismus versus xenofobie (resp. ve smyslu rub a líc téhož) se tak vytváří kladná zpětná vazba, kdy na základě skutečného mezipopulačního rozdílu fyzických znaků (a obdobně i ve způsobu oblečení, zdobení, mluvení) si vytváříme koncept esenciálnosti těchto rozdílů a utvrzujeme se v nich. „Objektivní“ popis rozdílů mezi odhraničenými skupinami (i pomocí vědeckých postupů, jako tomu bylo u Blumenbacha a jeho následovníků) jen utvrzuje onu rozdílnost. Přetrvávání takového uvažování i ve vědecké oblasti samé lze tolerovat pouze pro určité otázky jako operacionalistický „rasový“ konstrukt ve smyslu populačního původu (ancient); opírá se o potřeby lékařské a forenzní antropologie a dominuje spíše v zemích s obyvatelstvem různého geografického prostředí, jako např. v USA (BLAŽEK a BRŮŽEK, 2005).

Závěrem

Na základě rozboru historických kořenů rasového konceptu, analýzy genetické variability současného člověka a vymezení příčin pro „rasové“ vnímání různorodosti lidí je zcela oprávněné tvrzení, že „rasy“ jako biologické jednotky (entity) neexistují a jsou pouze umělým konstruktem. Koncept „rasy“ je nutno chápat jednak jako důsledek typologického a klasifikačního vědeckého přístupu v 18. a 19. století a jednak jako důsledek kategoriálního a intuitivně statistického myšlení člověka.

Genetická variabilita a charakter fenotypických znaků, kterými se lidé liší, ukazují na složitou populační historii zahrnující adaptační mechanismy a demografický vývoj spolu s migracemi a míšením, které jsou ve svém souhrnu zdrojem velké současné různorodosti lidských populací i jedinců, ale bez možnosti vymezení biologicky definovatelných jednotek ve smyslu rasového konceptu.

Percepce obličeje se utváří během rané ontogeneze z výchozích jednoduchých vrozených schémat a na podkladě silné tendence učít se rozpoznávat obličeje. Toto rozpoznávání se vyvíjí ve smyslu postupného utváření kategorií; takto se přirozeně vytváří jako jeden z aspektů percepce obličeje i „efekt jiné rasy“ čili odlišné vnímání osob z odlišných populačních skupin. „Efekt jiné rasy“ je prohlubován jednak stereotypy v definování a vymezování na základě společenských zvyklostí, jednak stereotypy v hodnocení. „Efekt jiné rasy“ nevypovídá nic o existenci „ras“, ale o tom, jaké rozdíly mezi jedinci vnímáme a jakou tomu přisuzujeme důležitost.

Na druhou stranu nám rozlišování známosti a podobnosti (související s příbuzností) umožňuje se rychleji a snadněji orientovat v sociální síti a rozhodovat se, jak se budeme ke komu chovat a co od něj budeme očekávat. Vzájemná podobnost tak podporuje důvěryhodnost a tím kooperaci, reciprocitu a „in-group“ strategie chování. Tím se podílí na ztotožňování se členů skupiny s ní a na utváření prosociálních a altruistických postojů. Adaptační význam má ale také odhracování od jiných skupin. To může být spojeno s kompetitivním chováním až hostilitou, tedy s „out-group“ strategií. „In-group“ chování lze posuzovat jako aspekt etnocentrismu, naopak „out-group“ chování jako východisko xenofobních postojů a chování. Etnocentrismus a xenofobie je pak možné přijmout jako dvě protichůdné stránky etnogeneze a xenofobie jako přirozenou reakci v rámci odhracování příslušníků vlastní skupiny od ostatních.

Pro rozlišení příslušnosti či nepříslušnosti k vlastní skupině jsou přirozeně využívány nápadné vnější morfologické znaky včetně pigmentace, které se pojí s představou „rasovosti“, přestože mají adaptační význam bez nároku na nějaké třídění. „Rasa“ jako sociální konstrukt opírající se o xenofobní a současně etnocentrické postoje je tedy ve společnosti sociální realitou, přestože není realitou biologickou.

Literatura

- ANDREASEN, R.O. (2004): The cladistic race concept: a defense. *Biol. Philosophy* 19: 425–442.
- ASTUTI, R. – SOLOMON, G.E.A. – CAREY, S. (2004): *Constraints on conceptual development: a case of the acquisition of folkbiological and folksociological knowledge in Madagascar*. London, LSE Research Online: <http://eprints.lse.ac.uk/archive/00000475>.
- AXELROD, R. (1984): *The evolution of cooperation*. New York, Basic Books.
- AXELROD, R. – HAMILTON, W.D. (1981): The evolution of cooperation. *Science* 211: 1390–1396.
- AXELROD, R. – HAMMOND, R.A. (2003): *The evolution of ethnocentric behavior*. Paper for Midwest Political Science Convention, Chicago.
- BAILEY, R.C. – De VORE, I. (1989): Research on the Efe and Lese populations of the Ituri Forest, Zaire. *Am. J. Phys. Anthropol.* 78: 459–471.
- BAMSHAD, M.J. – WOODING, S. – WATKINS, W.S. – OSTLER, C.T. – BATZER, M.A. – JORDE, L.B. (2003): Human Population Genetic Structure and Inference of Group Membership. *Am. J. Hum. Genet.* 72: 578–589.
- BAMSHAD, M. – WOODING, S. – SALLISBURY, B.A. – STEPHENS, J.C. (2004): Deconstructing the relationship between genetics and race. *Nature Reviews – Genetics* 5: 598–609.
- BANTON, M. (1983): *Racial and Ethnic Competition*. Cambridge, Cambridge Univ. Press.
- BARBUJANI, G. (2005): Human races: classifying people vs understanding diversity. *Current Genomics* 6: 215–226.
- BARRETT, L. – DUNBAR, R. – LYCETT, J. (2007): *Evoluční psychologie člověka*. Praha, Portál.
- BLAIR, I.V. – JUDD, CH.M. – FALLMAN, J.L. (2004): The automaticity of race and afrocentric face features in social judgments. *J. Person. Soc. Psych.* 87: 763–778.
- BLAŽEK, V. (2009): Percepce obličeje v raném období. *E-psychologie*, 3 (2): 40–48.
- BLAŽEK, V. – BRŮŽEK, J. (2005): Má termín „rasa“ opodstatnění v současné antropologii? In: *Budil, I.T., – Blažek, V. – Sládek, V. (eds.), Dějiny, rasa a kultura. Ústí n. L., Nakl. a vyd. Vlasty Králové: 49–58*.
- BLAŽEK, V. – TRNKA, R. – HAVLÍČEK, J. – LINDOVÁ, J. – KOTRČOVÁ, A. – PIVOŇKOVÁ, V. (2009): *Lidský obličej: Vnímání tváře z pohledu kognitivních, behaviorálních a sociálních věd*. Praha, Nakl. Karolinum.
- BOWLBY, J. (1969): *Attachment and Loss*. New York, EUA-Basic Books.
- BRACE, C.L. (1964): A nonracial approach towards the understanding of human diversity. In: *Montagu, A. (ed.), The Concept of Race. New York, Free Press, s. 103–152; podle Lieberman a kol., 2003*.
- BUCKINGHAM, G. – De BRUINE, L.M. – LITTLE, A.C. – WELLING, L.M. – CONWAY, C.A. – TIDDEMAN, B.P. – JONES, B.C. (2006): Visual adaptation to masculine and feminine faces influences generalized preferences and perceptions of thirstworthiness. *Evol. Human Behav.* 27: 381–389.
- BUDIL, I.T. (2005): Historické proměny rasové teorie a ideologie. In: *Budil, I.T., Blažek, V., Sládek, V. (eds.), Dějiny, rasa a kultura. Ústí n. L., Nakl. a vyd. Vlasty Králové: 8–32*.
- BUDIL, I.T. – BLAŽEK, V. – SLÁDEK, V. (eds.) (2005): *Dějiny, rasa a kultura*. Ústí n. L., Nakl. a vyd. Vlasty Králové.
- BUDILOVÁ, L. – JAKOUBEK, M. (2007): Příbuzenství, manželství a sňatkové vzorce. Cigánská příbuzenská síť. In: *Budilová, L. – Jakoubek, M. (eds.), Cigánská rodina a příbuzenství*. Praha, Dryada: 19–73.
- CAMPBELL, M.C. – TISHKOFF, S.A. (2010): The Evolution of Human Genetic and Phenotypic Variation in Africa. *Curr. Biol.* 20: R166–R173.
- CASHDAN, E. (2001): Ethnocentrism and xenophobia: a cross-cultural study. *Curr. Anthropol.* 76: 760–765.
- CAVALLI-SFORZA, L.L. – MENOZZI, P. – PIAZZA, A. (1994): *The history and geography of human genes*. Princeton-New Jersey, Princ. Univ. Press.
- COLLINS, F. (2001): Contemplating the end of the beginning. *Genome Res.* 11: 641–643.
- COLLISHAW, S.M. – HOLE, G.J. (2000): Featural and configurational processes in the recognition of faces of different familiarity. *Perception* 29: 893–909.
- CONNOR, W. (1995): Altruism among non-relatives: alternatives to the Prisoner's dilemma. *Trends Ecol. Evol.* 10: 84–86.
- CONNOR, W. – CURRY, R. (1995): Helping non-relatives: a role for deceit? *Anim. Behav.* 49: 389–393.
- COSMIDES, L. – TOOBY, J. (1996): Are humans good intuitive statisticians after all?: Rethinking some conclusions of the literature on judgment under uncertainty. *Cognition* 58: 1–73.
- COSMIDES, L. – TOOBY, J. – KURZBAN, R. (2003): Perception of race. *TRENDS in Cognitive Sciences* 7: 173–179.
- DAWKINS, R. (1998): *Sobecký gen*. Praha, Mladá Fronta.

Od „rasy“ k etnocentrismu a zpět

Esej o souvislostech „rasové“ problematiky | Vladimír Blažek

- De BRUINE, L.M. (2002): Facial resemblance enhances trust. *Proceedings of The Royal Society* 269: 1307–1312.
- DUNKLEE, B. (2003): *Sequencing the trellis: the production of race in the new human genomics*. Brown University.
- EBERHARDT, J.L. (2005): Imaging races. *Am. Psychol.* 60: 181–190.
- EBERHARDT, J.L. – GOFF, P.A. – PURDIE, V.J. – DAVIES, P.G. (2004): Seeing black: race, crime, and visual processing. *J. Person. Soc. Psych.* 87: 876–893.
- EIBL-EIBESFELDT, I. (1989): *Human ethology*. New York, McGraw.
- EIBL-EIBESFELDT, I. (2005): *Člověk – bytost v sázce*. Praha, Academia.
- ELLER, J.D. (1999): *From Culture to Ethnicity to Conflict*. Univ. Michigan Press.
- ELTON, S. (2008): The environmental context of human evolutionary history in Eurasia and Africa. *J. Anat.* 212: 377–393.
- FEARON, J. (2003): Ethnic and cultural diversity by country. *J. Econ. Growth* 8: 195–222.
- FEHR, E. – ROCKENBACH, B. (2004): Human altruism: economic, neural, and evolutionary perspectives. *Curr. Opinion Neurobiol.* 14: 784–790.
- FOSTER, M. – SHARP, R. (2002): Race, ethnicity, and genomics: social classifications as proxies of biological heterogeneity. *Genome Res.* 12: 844–850.
- FOWLER, J.H. – CHRISTAKIS, N.A. (2010): Cooperative behavior cascades in human social networks. *PNAS* 107: 5334–5338.
- GELLNER, E. (1957): Ideal Language and Kinship Structure. *Philosophy of Science* 3: 235–242.
- GIL-WHITE, F.J. (2001): Are ethnic groups biological „species“ to the human brain? Essentialism in our cognition of some social categories. *Curr. Anthropol.* 42: 515–554.
- GIL-WHITE, F.J. (2002): The cognition of ethnicity: native category systems under the field-experimental microscope. *Field Methods* 14: 170–198.
- GINTS, H. (2000): Strong reciprocity and human sociality. *J. Theor. Biol.* 206: 169–179.
- GONCALVES, D.M. (2010): Violencia e identificacao de raca como consequencia da categorizacao de grupo. *Estudos de Psicologia* 15: 97–102.
- GRAFEN, A. (1990): Do animals really recognize kin? *Animal Behaviour*, 39: 42–54.
- HAYWARD, W.G. – RHODES, G. – SCHWANINGER, A. (2008): An own-race advantage for components as well as configurations in face recognition. *Cognition* 106: 1017–1027.
- HASLANGER, S. (2000): Gender and Race. (What) Are They? (What) Do We Want Them To Be? *NOUS* 34: 31–55.
- HASLANGER, S. (2005): Future genders? Future races? In: *Koggel, Ch. M. (ed.), Moral Issues in Global Perspective*. Petřuburg, Broadview Press.
- HAMILTON, W.D. (1964): The genetical evolution of social behavior. *J. Theoretical Biology* 7: 1–52.
- HAMMOND, R.A. – AXELROD, R. (2006): The evolution of ethnocentrism. *J. Conflict Resolution* 50: 926–936.
- HENRICH, J. (2004): Cultural group selection, coevolutionary processes and large-scale cooperation. *J. Econom. Behav. Organ.* 53: 3–35.
- HILL, R.A. – DUNBAR R.I.M. (2003): Social network size in humans. *Human Nature* 14: 53–72.
- HIRSCHFIELD, L.A. (1997): The conceptual politics of race: lessons from our children. *Ethos* 25: 63–92.
- HIRSHLEIFER, J. (1999): There are many evolutionary pathways to cooperation. *J. of Bioeconomics* 1: 73–93.
- HODDER, I. R. (1977): The distribution of material culture items in Baringo district, western Kenya. *Man* 12: 239–269.
- HOLÝ, L. (1996): *Anthropological Perspectives on Kinship*. Pluto Press: podle Budilová – Jakoubek, 2007.
- HOWARD, J. (2000): Social psychology of identities. *Ann. Rev. Sociol.* 26: 367–393.

- HUXLEY, J.S. (1938): Clines: an auxiliary taxonomic principle. *Nature* 142: 219–220; podle Sládek, 2005.
- CHAGNON, N.A. (1975): Genealogy, solidarity and relatedness: limits to local group size and patterns of fissioning in an expanding population. *Yearbook of Phys. Anthropol.* 19: 95–110.
- CHIRORO, P.M. – TREDoux, C.G. – RADAELLI, S. – MEISSNER, C.A. (2008): Recognizing faces across continents: The effect of within-race variations on the own-race bias in face recognition. *Psychonomic Bulletin and Review* 15: 1089–1092.
- CHOUDHURY, S. (1996): Ethnogenesis and ethnic consciousness: the mythic horizon. In: *Argawal, M.M. (ed.), Ethnicity, culture and nationalism in North-East India*. Indus Publishing: 134–14.
- JABLONSKI, N.G. – CHAPLIN, G. (2000): The evolution of human skin coloration. *J. Human Evol.* 39: 57–106.
- JONES, D. – BARKOW, J.H. – FOX, R. – ROGERS, A. – SMITH, E.A. – TOOBY, J. – COSMIDES, L. – Van Den BERGHE, P.L. – JONES, D. (2000): Group nepotism and human kinship. *Curr. Anthropol.* 41: 779–809.
- JORDE, L.B. – WOODING, S.P. (2004): Genetic variation, classification and „race“. *Nature Genetics* 36: S28–S33.
- KAZNATCHEEV, A. (2010): The cognitive cost of ethnocentrism. In S. Ohlsson & R. Catrambone (Eds.), *Proceedings of the 32nd annual conference of the cognitive science society*. Austin, TX: Cognitive Science Society.
- KELLY, D.J. – QUINN, P.C. – SLATER, A.M. – LEE, K. – GIBSON, A. – SMITH, M. – GE, L. – PASCALIS, O. (2005): Three-month-olds, but not newborns, prefer own-race faces. *Develop. Sci.* 8: F31–F36.
- KOBES, T. (2006): Biologické a sociální příbuzenství. Kultura a příroda. In: *Budil, I.T., - Blažek, V. (eds.), Biologická a sociální dimenze člověka, Praha, Dryda: 64–71*.
- KURLAND, J.A. (1980): Kin selection theory: a review and selective bibliography. *Ethol. Sociobiol.* 1: 255–274.
- KURZBAN, R. – TOOBY, J. – COSMIDES, L. (2001): Can race be erased? Coalitional computation and social categorization. *PNAS* 98: 15387–15392.
- LAMONT, M.A. – MOLNAR, V. (2002): The study boundaries in the social sciences. *Ann. Rev. Sociol.* 28: 167–195.
- LEVIN, D.T. (2000): Race as a visual feature: using visual search and perceptual discrimination tasks to understand face categories and the cross-race recognition deficit. *J. Exp. Psychol.* 129: 559–574.
- LEWONTIN, R.C. (1972): The apportionment of human diversity. In: *Dobzhansky, T. – Hecht, M.K. – Steere, W.C. (eds.), Evolutionary Biology 6*. New York, Appleton-Century-Crofts: 381–398.
- LOVEJOY, C.O. (1981): The origin of man. *Science* 211: 341–350.
- MacDONALD, K. (2001): An integrative evolutionary perspective on ethnicity. *Politics Life Sci.* 20: 67–79.
- MACE, R. – PAGEL, M. (1995): A latitudinal gradient in the density of human languages in North America. *Proc. R. Soc. B* 261: 117–121.
- MACHERY, E. – FAUCHER, L. (2005a): Why do we think racially? A critical journey in culture and evolution. *Podklad pro seminář „Revisiting Race and Ethnicity in the Context of Emerging Genetic Research“ – viz <http://shrn.stanford.edu/workshops/revisitingrace/>*
- MACHERY, E. – FAUCHER, L. (2005b): Social construction and the concept of race. *Podklad pro seminář „Revisiting Race and Ethnicity in the Context of Emerging Genetic Research“ – viz <http://shrn.stanford.edu/workshops/revisitingrace/>*
- MALONEY, L.T. – MARTELLO, M.F.D. (2006): Kin recognition and the perceived facial similarity of children. *J. of Vision* 6: 1047–1056.
- MANICA, A. – AMOS, W. – BALLOUX, F. – HANINHARA, T. (2007): The effect of ancient population bottlenecks on human phenotypic variation. *Nature* 448: 346–348.
- MARCUS, H.M. (2008): Pride, Prejudice, and Ambivalence: Toward a Unified Theory of Race and Ethnicity. *Am. Psychologist* 63: 651–670.
- MAYNARD SMITH, J. (1964): Group selection and kin selection. *Nature* 201: 1145–1147.

Od „rasy“ k etnocentrismu a zpět

Esej o souvislostech „rasové“ problematiky | Vladimír Blažek

- MIGLIANO, A.B. – VINICIUS, L. – LAHR, M.M. (2007): Life history trade-offs explain the evolution of human pygmies. *PNAS* 104: 20216–20219.
- MILAN, F.A. (ed.) (1980): *The Human Biology of Circumpolar Populations*. Cambridge, Cambridge Univ. Press.
- MOUNTAIN, J.L. – RISCH, N. (2004): Assessing genetic contributions to phenotypic differences among „racial“ and „ethnic“ groups. *Nature Genetics* 36: 548–553.
- NEEDHAM, R. (1960): Descent Systems and Ideal Language. *Philosophy of Science* 1:96–101.
- NETTLE, D. (1999): Using social impact theory to simulate language change. *Lingua* 108: 95–117.
- NETTLE, D. – DUNBAR, Ri.I.M. (1997): Social markers and the evolution of reciprocal exchange. *Current Anthropology* 38 :93–99.
- NOĚ, R. – HAMMERSTEIN, P. (1995): Biological markets. *Trends Ecol. Evol.* 10: 336–340.
- NOWAK, M.A. (2006): Five rules for the evolution of cooperation. *Science* 314: 1560–1563.
- NOWAK, M.A. – ROCH, S. (2007): Upstream reciprocity and the evolution of gratitude. *Proc. R. Soc. B* 274: 05–609.
- OLIVER, M.B. – JACKSON, R.L. – MOSES, N.N. – DANGERFIELD, C.F. (2004): The face of crime: viewers' memory of race-related facial features of individuals pictured in the news. *J. Commun.* 54: 88–104.
- POSPÍŠIL, M. (2005): L'udské rasy – realita alebo mýtus? In: *Budil, I.T. – Blažek, V. – Sládek, V. (eds.), Dějiny, rasa a kultura. Nakl. a vyd. Vlasty Králové, Ústí n. L.: 33–36.*
- RAMSEY, J.L. – LANGLOIS, J.H. – MARTI, N.C. (2005): Infant categorization of faces: Ladies first. *Develop. Rev.* 25: 212–246.
- RICHERSON, P.J. – BOYD, R. (1999): Complex societies – The evolutionary origins of a crude superorganism. *Human Nature – an Interdisciplinary Biosocial Perspective* 10: 253–289.
- ROBERTS, S.C. (1998): Competitive altruism: from reciprocity to the handicap principle. *Proc. Royal Soc. London B* 265: 427–431.
- ROSENBERG, N.A. – MAHAJAN, S. – RAMACHADRAN, S. – ZHAO, CH. – PRITCHARD, J.K. – FELDMAN, M.W. (2005): Clines, clusters, and effect of study design on the inference of human population structure. *PLOS Genetics* 1: 660–671.
- RUSHTON, J.P. (1989): Genetic similarity, human altruism, and group selection. *Behav. Brain Sci.* 12: 503–559.
- SARICH, V. – MIELE, F. (2004): *Race. The reality of human differences*. Westview Press.
- SANGRIGOLI, S. – De SCHONEN, S. (2004): Recognition of own-race and other-race faces by three-month-old infants. *J. Child Psychol. Psychiatry* 45: 1219–1227.
- SERRE, D. – PÄÄBO, S. (2004): Evidence for gradients of human genetic diversity within and among continents. *Genome Res.* 14: 1679–1685.
- SCHULTZ, T.R. – HARTSHORN, M. – HAMMOND, R.A. (2008): Stages in the Evolution of Ethnocentrism. In: *Love, B.C., McRae, K., Sloutsky, V.M. (eds.), Proceedings of the 30th Annual Conference of the Cognitive Science Society: 1244–1249.*
- SLÁDEK, V. (2005): Rasa: mýtus pro popis lidské variability. In: *Budil, I.T. – Blažek, V. – Sládek, V. (eds.), Dějiny, rasa a kultura. Nakl. a vyd. Vlasty Králové, Ústí n. L.: 37–48.*
- SMITH, A.D. (1998): *Nationalism and Modernism*. London, Routledge.
- SPORER, S. (2001): Recognizing faces of other ethnic groups: An integration of theories. *Psychology, Public Policy, and Law* 7: 36–97.
- TATTERSALL, I. (2004): Race: scientific nonproblem, cultural quagmire. *The Anatomical Record (Part B: New Anat.)* 278B: 23–26.
- TATTERSALL, I. (2009): Human origins: Out of Africa. *PNAS* 106: 16018–16021.
- TOMASELLO, M. – CALL, J. (1997): *Primate Cognition*. Oxford, Oxford Univ. Press.

TRAULSEN, A. – NOWAK, M. (2006): Evolution of cooperation by multilevel selection. *PNAS* 103: 10952–10955.

TRAULSEN, A. – NOWAK, M. (2007): Chromodynamics of Cooperation in Finite Populations. *PLoS ONE* 2: e270 (doi: 10.1371/journal.pone.0000270).

TRIVERS, R.L. (1971): The evolution of reciprocal altruism. *Quarterly Rev. Biol.* 46: 35–57.

Van den BERGHE, P.L. (1981): *The ethnic phenomenon*. Westport, CT, Praeger Publishers.

WALLERSTEIN, I. (1987): The construction of peoplehood: racism, nationalism, ethnicity. *Sociol. Forum* 2: 373–388.

WANG, V.O. – SUE, S. (2005): In the eye of storm. *Am. Psychol.* 60: 37–45.

WASHBURN, S.L. (1963): The study of race. *Am. Anthropol.* 65: 521–532.

WIESSNER, P. (1983): Style and social information in Kalahari San projectile points. *American Antiquity* 48: 253–276.

WILLIS, J. – TODOROV, A. (2006): First impressions: making up your mind after a 100-ms exposure to a face. *Psychol. Sci.* 17: 592–598.

WILSON, E.O. (1993) *O lidské přirozenosti*. Praha, Lidové noviny.